

ISSN: 3023-4778

Kabul tarihi: 10.01.2024

**Ebeveynlerin Gecikmiş Konuşmaya Yönelik Farkındalık Ve Görüşlerinin
İncelenmesi**

Burcu ACAR

burcu__acar@hotmail.com

Orcid: 0009-0007-7390-1757

Milli Eğitim Bakanlığı

Mehmet Ali KÖŞECİ

aslanmalik@hotmail.com

Orcid: 0009-0007-3942-7473

Milli Eğitim Bakanlığı

Ayşe BEBEK ÜNSAL

aysebebek01@hotmail.com

Orcid: 0009-0003-8714-6829

Milli Eğitim Bakanlığı

Fatma DİNÇ KILIÇ

fatmadinc_86@hotmail.com

Orcid: 0009-0001-8170-0353

Milli Eğitim Bakanlığı

Atf: Acar, B., Köşeci, M.A., Bebek Ünsal, A., Dinç Kılıç, F., (2024). Examining The Awareness And Opinions Of Parents Regarding Delayed Speech, International Journal of Original Educational Research, 2(1), 277-288.

ÖZET

Dil gelişimi sürecinde çocukların sözcük dağarcığının gelişmesi ile paralel olarak alıcı dil ve ifade edici dilde görülen artış oldukça önemli kabul edilmektedir. Dil gelişimi sürecinde gelişimsel açıdan yaşanabilecek aksaklıklar gelecek dönemlerde de olası dil bozuklukları ile sosyal ve akademik problemleri de beraberinde getirmektedir. Çocukların dünyaya geldikleri ilk andan itibaren içerisinde buldukları aile ortamında onların bakımını üstlenen başta ebeveynleri olmak üzere çocuğa bakmakla yükümlü olan bireylerin çocuklarda gözlemlenen olası gelişimsel saptamaları fark edebilecek kişiler olması gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmada çocukların sosyal ve akademik anlamda gelişimlerini desteklemek ve var olan gelişimsel sapmaların erken dönemde müdahalesinin sağlanması önemli bir faktör olduğu düşünüldüğünden aile ve çocuğa bakım veren diğer kişilerin gecikmiş dil konusundaki bilgi düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bursa bölgesinde yaşayan ve 0-8 yaş arasında çocuğu bulunan 30 ebeveynin ankete katılımları ile yürütülmüştür. Seçilen konunun derinlemesine ayrıntılı bir şekilde araştırılmasına ve nitel ve nicel tekniklerin bir arada kullanılmasına olanak sunan örnek olay yöntemi kullanılmıştır. Dil ve konuşma gecikmesi şüphesi durumunda, pediatristlerin aile ile iletişim kurması ve gerektiğinde bir Dil ve Konuşma Terapisti'ne yönlendirme yapması önerilmiştir. Ek olarak, ülkemizde dil ve konuşma gecikmesinin görülme sıklığına dair bilimsel çalışmaların yetersiz olduğu vurgulanmıştır. Çalışmada ebeveynlerin dil gecikmesini fark etme, müdahale etme ve tedavi sürecine izledikleri yöntemler üzerine odaklanılmıştır. Ebeveynlerin normal gelişim gösteren çocukların gelişim özellikleri ile gecikmiş dil bozukluğuna sahip çocuk gelişim özelliklerinin arasındaki karşılaştırmayı yapmakta zorlandıkları sonucuna varılmıştır fakat erken müdahalenin çocuğun gelişimine olan farkındalığa sahip oldukları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dil Gelişimi, Gecikmiş Dil, Ebeveyn

EXAMINING THE AWARENESS AND OPINIONS OF PARENTS REGARDING DELAYED SPEECH

ABSTRACT

In the process of language development, the increase in receptive language and expressive language in parallel with the development of children's vocabulary is considered very important. Developmental disruptions in the process of language development may lead to possible language disorders and social and academic problems in the future. It is thought that individuals who are obliged to take care of children, especially their parents, who take care of them in the family environment they are in from the first moment they are born, should be the ones who can recognize possible developmental findings observed in children. In this study, it was aimed to examine the level of knowledge of families and other caregivers about delayed language, since it is thought to be an important factor to support the social and academic development of children and to provide early intervention of existing developmental deviations. The survey was conducted with the participation of 30 parents with children aged 0-8 years living in Bursa region. The case study method was used, which allows for in-depth detailed investigation of the selected topic and the use of qualitative and quantitative techniques together. In case of suspicion of speech and language delay, it was recommended that pediatricians communicate with the family and make a referral to a Speech and Language Therapist when necessary. In addition, it was emphasized that scientific studies on the prevalence of speech and language delay in Turkey are insufficient. The study focused on the methods followed by parents in recognizing, intervening and treating language delay. It was concluded that parents had difficulty in making the comparison between the developmental characteristics of normally developing children and the developmental characteristics of children with delayed language disorder, but it was seen that they were aware of the importance of early intervention for the development of the child.

Keywords: Language Development, Delayed Language, Parent

GİRİŞ

Çocukların dil gelişimi sürecinde sözcük dağarcığında görülen artış oldukça önemli kabul edilmektedir. Dil gelişim sürecinde yaşanabilecek aksamalar ileriki dönemlerde olası dil bozuklukları, sosyal ve akademik problemleri de beraberinde getirmektedir. Çocukların dünyaya geldikleri ilk andan itibaren içerisinde buldukları aile ortamında onların bakımını üstlenen başta ebeveynleri olmak üzere bakmakla yükümlü olan bireylerin çocuklarda gözlemlenen olası gelişimsel saptamaları yakalayabilecek kişiler olması gerektiği düşünülmektedir. Çocukların sosyal ve akademik anlamda gelişimlerini desteklemek ve var olan gelişimsel saptamaların erken dönemde müdahalesinin sağlanması önemli bir faktör olduğu düşünüldüğünden ebeveynlerin gecikmiş dil konusundaki farkındalık ve bilgi düzeylerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Dil Gelişimi

İnsanın yaşamının ilk adımlarını atan iletişim süreci, anne karnında başlar. Hamilelik ve doğum sonrasında annenin bebekle kurduğu sağlıklı ve pozitif iletişim temel bir öneme sahiptir. Bu etkileşim, sadece çocukluk dönemini değil, gençlik ve yetişkinlik sürecini de derinlemesine etkiler. İnsan, gelişim açısından çok yönlü bir varlık olduğundan, çocukla kurulan sağlıklı iletişim sadece zihinsel ve ruhsal sağlığı değil, aynı zamanda bilişsel, sosyal-duygusal ve dil gelişimi gibi bir dizi beceriyi de olumlu yönde etkiler. Bu nedenle, anne-baba ile çocuk arasındaki iletişim, çocuğun bütünsel gelişimine katkıda bulunan kritik bir unsurdur (Ekici, 201).

Dil gelişimi, çocuğun dünyaya adım attığı andan itibaren başlayan bir süreçtir. Bu süreçte, çocuk çevresel sesleri algılamaya başlar ve ardından bu sesleri taklit etmeye çabalar. Bu çaba, çocuğun içinde bulunduğu topluma ait dili öğrenmeye yönelik bir adımdır. Çevre tarafından sunulan deneyimler ve uyaranlar, çocuğun normal gelişim gösterdiği bir süreçte dilin tüm kurallarını öğrenmesine katkı sağlar. Bu şekilde, dil gelişimi, çocuğun toplumsal bağlam içinde evrilir ve zamanla dilin kompleks yapısını benimser (Aslan, 2019).

Arıcı'ya göre, erken çocukluk dönemindeki bireylerin eğitimi, sadece kendi bireysel gelişimleri için değil, aynı zamanda toplum içinde kritik bir rol oynar. Erken çocukluk dönemindeki bireylerin duygusal, bilişsel, akademik ve dil gelişimlerini etkili bir şekilde tamamlamaları, topluma değerli katkılarda bulunmalarına olanak tanır. Bireylerin başarılı bir şekilde gelişebilmeleri için, okul öncesi eğitimden başlayarak yükseköğretime kadar olan eğitim süreçlerinin önemli bir etkisi vardır. Bu süreç, bireylerin not sadece kendi potansiyellerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda toplumlarına da olumlu bir şekilde katkıda bulunmalarını sağlar. Bu nedenle, erken çocukluk dönemi eğitimi bireyin kişisel başarısını aşan bir toplumsal sorumluluk anlayışını da beraberinde getirir. Dil, bireyin dış dünyayla iletişim kurmasını sağlayan temel araçlardan biridir. Bu nedenle, çocukların dil gelişimine odaklanmak, onların ülkelerine faydalı bireyler olma hedefine ulaşmaları için vurgulanması gereken bir konudur (Arıcı, 2016).

Çocuğun, dış dünyayla etkileşim kurmak amacıyla dil sembollerini öğrenmesi, bu sembollerini hafızasında saklayabilmesi ve iletişim durumlarında anlamlı yapılar oluşturabilmesi gereklidir. Dil, günlük yaşamla ilgili birçok alt sistemden oluşur, bunlar ses, anlam ve genel yapı gibi unsurları içerir ve dilin etkin bir şekilde kullanılabilmesi, tüm bu alt sistemleri başarılı bir şekilde kullanmayla bağlantılıdır (Berk, 2013).

Bebek, doğum sonrasında öncelikle homurtu ve esneme gibi sesler çıkarır. Bu sesler genellikle ilerleyen yaşlarda doğanın taklidinden farklı aktivitelerde kullanılmaz. Çocuğun gelişimi ilerledikçe, hırıltı ve homurtu gibi sesler zaman içinde anlam kazanır. Düşüncenin evrimi genellikle dil tarafından şekillendirilir. İlk başta ihtiyaçlarını ve isteklerini sadece

ağlayarak ifade etmeye çalışan bir bebek, zamanla rüyalarını paylaşan, espriler yapan ve sürekli sorular soran bir çocuk haline dönüşme süreci büyük bir gelişimdir (Başal, 2019).

Çocukların dil gelişiminde, önemli bir evre kelimelerin cümlelere dönüştürülme aşamasıdır. Bu evreyi başarılı bir şekilde geçmek, söz dizimi bilgisinin ve becerisinin kazanılmasıyla mümkündür. Bir çocuk, ana dilinin söz dizimini öğrenirken,

1-Kelimeleri cümle halinde birbirine ekleyebilme,

2-Başkaları tarafından söylenen çok kelimeli cümleleri anlama yeteneği kazandığı zaman bu aşamayı tamamlar.

Çocuğun dil becerilerini bebeklikten itibaren desteklemek, onun gelişim özelliklerini göz önünde bulundurmamak elbette önemlidir. Gelişim özellikleri açısından belirli yaşlarda belli niteliklerin ortaya çıkması ve diğerlerinin sona ermesi gibi kesin sınırlar koymak doğru değildir. Unutulmamalıdır ki gelişim, yaşamın bir bütünü içinde çeşitli özellikleriyle birleşir. Ancak, yaşlara göre belirli sınırlar olmasa da, çocuk gelişimi sürecinde benzer niteliklere sahip dönemler veya daha ileri aşamalar gözlemlenebilir. Bu perspektiften, genel hatlarıyla dönemsel özellikleri ele alarak, belirli dönemlere özgü uygulanabilir dil etkinliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

Dil Gelişimi Evreleri:

0-2 Yaşlarında Dil Gelişimi 2 bölüme ayrılabilir:

-Dil Öncesi Gelişim

-Dilsel Gelişim

Dil öncesi gelişimin ilk evresi, ağlamanın hakim olduğu bir dönemi ifade eder. İkinci evre, agulama ve vokalizasyonla birlikte, bebeklerin ikinci ay civarında çıkardıkları sesleri kapsar. Üçüncü evre ise cıvıldaama aşamasıdır; altı aylık olduklarında bebekler, çeşitli sesleri üretmek için dudaklarını, dillerini, dişlerini ve gırtlaklarını aktif bir şekilde kullanmaya başlarlar. Bu dönemde, bebekler seslerle oynamaya ve konuşmaya doğru yaklaşmaktadırlar.

Çocuklar dünyayı keşfederler ve dili kullanarak gerekli ilkeleri, bilgileri, kelimeleri ve yapıları edinirler. Erken çocukluk dönemi 0-8 yaş arasını kapsamakta olup, çocuğun karakter oluşumunun başladığı, temel bilgi, beceri ve alışkanlıkları edindiği önemli bir dönem olarak değerlendirilmektedir (Ergin, 2012).

Okul öncesi aşamasında, çocuğun konuşma yeteneklerinin ortaya çıkması, şüphesiz ki bu dönemin en kritik gelişmelerinden biridir. Bu evrede, çocuklardan beklenen, ilerleyen yaşamlarında bu beceriyi geliştirmeleri, dil yeteneklerini öğrenmeleri ve sosyal beceriler kazanmalarındır. Okul döneminde dil gelişiminde sorun yaşayan bireyler, sadece akademik değil, aynı zamanda sosyal açıdan da zorluklarla karşılaşabilirler. Bu nedenle, dil gelişimiyle ilgili çalışmaların erken dönemde yapılması, hem akademik başarı hem de sosyal uyum açısından büyük bir öneme sahiptir (Duff, 2018).

Dil Gelişimi Aşamaları

Agulama-Babıldama Dönemi (0-6 Ay): Agulama-Babıldama Dönemi, bebeklerin dil gelişiminde temel aşamalardan birini oluşturur ve genellikle 0-6 aylık dönemi içerir. Bu evrede, bebekler iletişim kurma yeteneklerini keşfeder ve sesleri kullanarak çevreleriyle etkileşime geçerler. İlk aylarda, bebekler temel ihtiyaçlarını ifade etmek için ağlama sesini kullanır. Açlık, uykusuzluk veya rahatsızlık gibi durumları anlatmak için bu temel iletişim aracını benimserler. 2-6 ay arasında ise bebekler, çeşitli sesler çıkarmaya başlarlar; bu da babıldama evresini oluşturur. Farklı tonlamaları, gülümsemeleri ve sesleri taklit etmeye çalışmaları, dil gelişimindeki temel adımlardır. Ayrıca, bebekler çevresindeki seslere tepki göstermeye ve kendi seslerini kontrol etmeye başlarlar. Agulama-Babıldama Dönemi, bebeğin dil becerilerini başlangıç seviyesinde geliştirdiği, iletişim kurma yeteneklerini keşfettiği ve çevresiyle etkileşime girdiği önemli bir evredir (Tümkiye, 2008).

Heceleme- Çağıldama Dönemi (6-12 Aylar): Heceleme-Çağıldama Dönemi, dil gelişiminin ikinci aşamasını kapsayan bir evredir ve genellikle 6-12 aylık dönemi içerir. Bu dönemde bebekler, sesler ve hecelerle oynamaya ve kendi dil becerilerini keşfetmeye başlarlar. 6 aylık bir bebek, çevresindeki seslere daha fazla ilgi göstermeye başlar ve heceleri taklit etmeye başlar. Bu süreçte, bebekler bazı basit kelimeleri anlamaya ve taklit etmeye başlarlar. Çağıldama, bu dönemin önemli bir özelliğidir. Bebekler, çeşitli sesleri çıkarmaya ve bu sesleri tekrar etmeye eğilimlidirler. Bu, dil becerilerini geliştirme ve iletişim kurma yeteneklerini artırma sürecinde kritik bir adımdır. Bebekler aynı zamanda görsel ve işitsel uyarıcılara daha fazla tepki gösterir, nesnelere işaret etmeye başlar ve basit talimatları anlamaya başlarlar. Heceleme-Çağıldama Dönemi, bebeklerin dil becerilerini temel seviyede geliştirdikleri ve çeşitli sesleri keşfettikleri bir evre olarak önemlidir. Bu dönemde bebekler, iletişim kurma becerilerini artırarak dil gelişimlerinde önemli adımları atarlar (Bayhan, 2007).

Tek Sözcük Dönemi (12-18 Aylar): Tek Sözcük Dönemi, dil gelişiminin üçüncü evresidir ve genellikle 12-18 aylık dönemi kapsar. Bu aşamada, bebekler artık tek sözcüklerle ifade etmeye başlarlar, bu da dil becerilerindeki önemli bir gelişimi işaret eder. 12 aylık bebekler, çoğunlukla temel ihtiyaçları veya çevrelerindeki nesnelere ifade etmek için tek bir kelime kullanmaya başlarlar. Örneğin, "anne", "baba", "su" gibi basit kelimelerle iletişim kurma eğilimindedirler. Bu dönemde bebekler, çevrelerindeki nesnelere adlandırma ve basit talimatları anlama yeteneklerini geliştirirler. Ayrıca, sözcükleri taklit etme ve tekrar etme eğilimindedirler. Bu, dil becerilerini zenginleştirme sürecinde önemli bir adımdır. Tek Sözcük Dönemi, bebeğin iletişim becerilerini daha da ilerlettiği ve dil gelişiminde çeşitliliğin arttığı bir evredir. Bebekler, tek sözcükleri kullanarak ihtiyaçlarını ifade etmeyi öğrenirken, aynı zamanda çevreleriyle daha etkili bir şekilde iletişim kurma becerilerini de geliştirirler (Tümekaya, 2008).

Telegrafik Konuşma Dönemi-iki kelimenin birleştirilmesi (18-24 Aylar): Telegrafik Konuşma Dönemi, dil gelişiminin dördüncü aşamasını temsil eder ve genellikle 18-24 aylık dönemi içerir. Bu evrede, çocuklar dil becerilerini daha da geliştirerek iki kelimedenden oluşan basit cümleleri birleştirmeye başlarlar. Bu dönem, bebeklerin iletişim yeteneklerinin önemli bir evresidir çünkü onlar artık daha karmaşık ifadeler kullanarak düşüncelerini aktarmaya başlarlar. Çocuklar bu dönemde, temel ihtiyaçlarını daha spesifik bir şekilde ifade etmeye yönelirler. Örneğin, "anne geldi" veya "oyuncak istiyorum" gibi cümleleri kullanarak istek ve duygularını ifade ederler. İki kelimenin birleştirilmesi, dil becerilerinin daha karmaşık bir yapı kazanmasına işaret eder ve çocuklar, çevrelerindeki dünyayı daha kapsamlı bir şekilde anlama ve ifade etme yeteneklerini geliştirirler. Telegrafik Konuşma Dönemi, dil gelişimindeki bu aşama ile çocukların iletişim becerilerini daha da ileri taşıdığı ve dilin daha karmaşık kullanımını benimsemeye başladığı bir evredir. Bu dönem, çocukların düşüncelerini ve duygularını daha etkili bir şekilde ifade etmelerine olanak tanır (Kürkçüoğlu, 2010).

İlk Gramer Süreci (24-60 Aylar): İlk Gramer Süreci, dil gelişiminin beşinci aşamasını kapsayan bir evredir ve genellikle 24-60 aylık dönemi içerir. Bu dönemde çocuklar, dil becerilerini daha da karmaşıklştırarak kelime dağarcıklarını genişletir ve cümle yapılarını daha etkili bir şekilde kullanmaya başlarlar. Bu aşamada çocuklar, artık tek kelimeli veya iki kelimedenden oluşan basit cümlelerin ötesine geçerek daha kompleks ifadeleri benimserler. Dilbilgisi kurallarını anlamaya başlarlar ve cümle yapılarına uygun olarak kelimeleri birleştirme yetenekleri gelişir. Özellikle "edatlar", "zaman zarfları" ve "bağlaçlar" gibi dilbilgisi unsurlarını kullanma eğilimindedirler. İlk Gramer Süreci, çocukların dil becerilerini daha da rafineleştirdiği ve dilin yapısal öğelerini anlama yolunda ilerlediği bir evredir. Bu dönemde çocuklar, çevrelerindeki karmaşık dünya ile daha etkili bir şekilde iletişim kurabilir ve düşüncelerini daha doğru bir biçimde ifade edebilirler. Dilin bu evresi, çocuğun entelektüel gelişimi ve iletişim yetenekleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Tümekaya, 2008).

YÖNTEM

Bu çalışmada 0-8 yaş erken çocukluk döneminde çocuğu olan ebeveynlerin gecikmiş dil ve konuşmaya yönelik farkındalık ve görüşlerinin belirlenmesi amacıyla gecikmiş dil ve konuşma alanında Ulusal ve Uluslararası çalışmalar üzerinden literatür taraması çalışması yapıldıktan sonra incelenen makaleler sonucunda hazırlanan gecikmiş dil farkındalık envanteri en az üç Dil ve konuşma terapisi uzmanının görüş ve önerileri doğrultusunda revize edilerek Bursa bölgesinde yaşayan ve 0-8 yaş arasında çocuğu bulunan 30 ebeveynin ankete katılımları ile yürütülmüştür. Seçilen konunun derinlemesine ayrıntılı bir şekilde araştırılmasına ve nitel ve nicel tekniklerin bir arada kullanılmasına olanak sunan örnek olay yöntemi kullanılmıştır.

Katılımcılar

Çalışmaya Bursa bölgesinde ikamet eden ve 0-8 yaş erken çocukluk döneminde çocuğu bulunan 30 ebeveyn katılmıştır. Katılımcıları %86,2'sini anneler oluştururken %13,8'inde babalar yer almaktadır.

Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında %16,7'lik bölümünü yüksek lisans/doktora mezunu ebeveynler, %43,3'lük dilimini Üniversite mezunu ebeveynler, %33,3'lük dilimini lise mezunu ebeveynler oluşturmaktadır;

Veri Toplama Aracı

Erken çocuklukta dil gelişimi ve gecikmiş dil ve konuşma üzerine gerçekleştirilen Ulusal ve Uluslararası ilgili kaynaklar Çalışmada verilerin toplanması amacı ile araştırmacılar tarafından gecikmiş dil ve konuşma, makaleler taranarak "Ebeveynlerin Erken Çocukluk Döneminde Gecikmiş Dil ve Konuşmaya Yönelik Farkındalık ve Görüşlerinin İncelenmesi Anket Çalışması" oluşturulmuştur. Oluşturulan anket Gaye Altınöz, Burak Aldış ve Shirin VEJDİ'nin katkılarıyla 3 dil ve konuşma terapisi uzmanı tarafından değerlendirilerek hazırlanan 45 madde gecikmiş dil ve konuşma konusu üzerine temel bilgi, farkındalık ve değerlendirme süreçlerine net ulaşılabilecek maddelerden oluşması amacıyla değerlendirilmiş uzmanların görüşleri doğrultusunda revize edilip 36 maddeden oluşan bir anket çalışması olarak ebeveynlere sunulmuştur. Anket başlangıcında ebeveynlerin yaş, eğitim düzeyi, meslek bilgileri, çocuk sayısı, çocuğun ilk sözcüğünü söylemeye başladığı zaman dilimini belirtmeleri istenmektedir. İlerleyen bölümlerde 36 soruluk gecikmiş dil nedenleri, değerlendirilmesi ve müdahale süreci üzerine sorulara evet veya hayır yanıtı vermeleri istenmiştir.

Veri Toplanması Ve Analizi

Veri toplama süreci, Kasım 2023 tarihinde gerçekleştirilmiştir ve katılımcılara Google Forms aracılığıyla ulaştırılmıştır. Elde edilen veriler, betimsel analizler ile titizlikle değerlendirilmiş ve anlamlandırılmıştır. Betimsel analiz aşamasında, öncelikle bir çerçeve oluşturulmuş ve veriler, belirlenen kavramlar ve temalar altında düzenlenmiştir. Oluşturulan çerçeve doğrultusunda veriler titizlikle okunmuş, düzenlenmiş ve işlenmiştir. Araştırmanın final aşamasında, bulgular özenle açıklanmış, ilişkilendirilmiş ve anlamlandırılmıştır. Bu süreç, elde edilen verilerin sadece sayısal bir ifade olmanın ötesine geçerek, araştırmanın ana temasıyla uyumlu bir şekilde yorumlanmasını sağlamıştır. Betimsel analizin sağladığı kapsamlı bakış açısı, araştırmanın derinlemesine anlaşılmasına ve bulguların etkili bir şekilde iletilmesine olanak tanımıştır (Yıldırım, 2013). Ebeveynlerin ankette verdiği cevaplar doğrultusunda elde edilen veriler, ortalamalar, yüzdeler, minimum ve maksimum değerlerle detaylı bir şekilde ifade edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, veri toplama sürecinde elde edilen verilerin, detaylı analiz ve yorumlama süreçleri sonrasında ortaya çıkan bulgulara odaklanılmaktadır.

Anketin ilk bölümde ebeveynleri tanımak amacıyla kişisel bilgilerden oluşan kısa cevaplı sorulara yer verilmiştir. Ankete katılım sağlayan aileler Bursa bölgesinde yaşayan ve 0-8 yaş aralığında çocuğu bulunan ebeveynlerden oluşmaktadır. İlk soruda ebeveynlere yakınlık dereceleri sorulmuştur. Ankete toplam 30 ebeveyn katılım sağlamıştır. Katılan ebeveynlerin 25'i (%83,3) anneler, 5'i (%16,7) babalardan oluşmaktadır. Katılımcıların büyük kısmını anneler oluşturmaktadır. İkinci soruda ailelerin eğitim durumlarına yer verilmiştir. Burada ebeveynlerin 5'i (%16,1) yüksek lisans/doktora, 13'ü (%41,9) Üniversite mezunu, 11'i (%35,5) lise mezunudur. Üçüncü soruda ebeveynlerin yaşları sorulmuştur. Katılan ebeveynlerin yaş aralıkları 26 ile 42 arasındadır. Ankete katılan ebeveynlerin en az bir en fazla üç çocuğu bulunmaktadır. Çocukların yaş aralıkları 6 aylık ile 8 yaş arasında değişim göstermektedir. Ebeveynlere çocuklarında gecikmiş dil ve konuşma tanısı olup olmadığı sorulduğunda 17 (%58,6) Hayır, 12 (%41,4) Evet yanıtı verilmiştir.

Anketin devamında ebeveynlerin gecikmiş dil ve konuşma üzerine nedenleri, değerlendirilmesi ve müdahale süreci üzerine hazırlanan anket soruları yer almaktadır. Ebeveynlerin anket maddelerine verdikleri evet veya hayır yanıtları yüzdelik dilimleri ile tablolar eşliğinde sunulmuştur.

Ebeveynlerin çocukları ile etkileşimi ve çocuklarının gelişim takipleri üzerine verdikleri yanıtları incelemek amacıyla sorulan sorulara verilen yanıtlar aşağıda belirtilmiştir. Burada ebeveynlerden beklenen çocukları ile kurdukları iletişim farkındalıklarını ile çocuklarının gelişimindeki (özellikle çalışmanın amacı doğrultusunda dil gelişimlerinin) farkındalıklarının belirlenmesidir.

Tablo 1. Ebeveynlerin çocukları ile etkileşimi ve çocuklarının gelişim takiplerine ilişkin bilgi ve farkındalıkları üzerine yöneltilen maddeler;

SORULAR	E	H	B
Çocuğumun konuşmasını çevredekiler anlamadığında onun yerine tercüme ediyorum.	19(%65,5)	10(%34,5)	1
Çocuğumla etkileşim kurmaktan/ vakit geçirmekten hoşlanıyorum.	28(%96,6)	1(%3,4)	1
Çocuğumun anlama ve konuşmasının yaşıyla paralel geliştiğini gözlemleyebiliyorum.	26(%89,7)	3(%10,3)	1
“Çocuğumun dil gelişiminde şüpheli bir durum görmememe rağmen bir uzman tarafından görüş alırım.”	16(%53,3)	14(%46,7)	0

Yukarıda bulunan maddelerde ebeveynlerin çocukları ile kurdukları iletişim ve dil gelişimlerine yönelik farkındalıklarına odaklanılmaktadır. Ebeveynlerin çocukları ile birlikte geçirdikleri vakitte hissettikleri üzerine sorulan “Çocuğumla etkileşim kurmaktan/ vakit geçirmekten hoşlanırım maddesine ebeveynlerin %96,6'sı etkileşimli vakit geçirmekten hoşlandıklarını belirtmiştir. Çocuğunun anlama ve konuşmasının yaşıyla paralel geliştiğini gözlemleyebiliyorum seçeneğini %89,7 evet cevabını verirken %10,3'lük kısmı hayır yanıtını vermiştir. Bu soru üzerine ailelerin çocuk gelişim takibine verdikleri önemi gözlemlemek amacıyla sorulan “Çocuğumun dil gelişiminde şüpheli bir durum görmememe rağmen bir uzman tarafından görüş alırım.” maddesine ebeveynlerin %53,3'ü evet yanıtını verirken, %46,7'ü hayır yanıtını vermiştir.

Ebeveynlerin çocuklarda dil gelişimi ve gecikmiş dil ve konuşma üzerine temel bilgi ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesi amacıyla sorulan sorulara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 2. Ebeveynlerin çocuklarda dil gelişimi ve gecikmiş dil ve konuşma üzerine temel bilgi ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesine ilişkin yöneltilen maddeler;

SORULAR	E	H	B
Çocukla oyun oynamak dil gelişimine katkı sağlar.	30(%100)	-	-
Kız çocukları, erkek çocuklarına göre daha erken konuşmaktadır.	17(%60,7)	11(%39,3)	2
Dijital teknoloji ile uzun süre vakit geçirmek gecikmiş dil ve konuşmaya neden olabilir.	30(%100)	-	-
İşitme yetersizliği gecikmiş konuşmaya neden olabilir.	29 (%96,7)	1(%3,3)	-
İki ve daha fazla dilin konuşulduğu ortamda yetişmek çocuklarda gecikmiş konuşmanın görülmesine neden olabilir.	16(%55,2)	13(%44,8)	1
Gecikmiş dil ve konuşmaya sahip çocuklarda zeka geriliği de bulunmaktadır.	4(%14,3)	24(%85,7)	2
Gecikmiş dil ve konuşmaya sahip çocuklar kreş/anaokuluna başladığında yaşları paralelinde gelişim gösterir.	15(%50)	15(%50)	-
Uyaran eksikliği (çevresel imkanların çocuğa yeterli sunulmaması) gecikmiş konuşmaya temel oluşturur.	29(%96,7)	1(%3,3)	-
Gecikmiş dil ve konuşma zamanla kendiliğinden düzelir.	8(%27,6)	21(%72,4)	1
El işaretleri ile iletişim kuran çocuğun sözel ifade kullanmasını beklemeden isteklerini yerine getirmek dil gelişimini destekler.	1(%3,3)	29(%96,7)	-
Gecikmiş dil ve konuşma tanısı almış olan çocuklara müdahale edilmezse sosyal-duygusal problemler yaşayabilirler.	30(%100)	-	-
Gecikmiş konuşma çocuğun sosyal gelişimini (akranları ile iletişime girmelerini) etkiler.	30(%100)	-	-
Gecikmiş dil ve konuşmaya sahip olan çocuklarda her zaman anlama problemi de olur.	9(%30)	21(%70)	-
Dil gelişimini desteklemek için çocuğa bir sözcük söyledikten sonra çocuktan aynısını tekrar etmesini istemek çocuğun dil gelişimini destekler.	24(%82,8)	5(%17,2)	-
Çocuk ile 3 yaşa kadar bebekçe konuşmak, dil gelişimini olumsuz etkiler.	26(%86,7)	4(%13,3)	-
Gecikmiş konuşması olan çocuğun anlamasında hiçbir sorun yoktur, problem sadece yaşları paralelinde konuşamamasıdır.	16(%53,3)	14(%46,7)	-
Gecikmiş konuşması olan çocuklara 'Söyle, bu ne' şeklinde sorular sorarak destek olunabilir.	15(%51,7)	14(48,3)	1
3 yaşından önce kitap okumak çocuk anlamayacağı için gereksizdir.	-	30(%100)	-
Erkekler daha geç konuşabilir. Bu yüzden gecikme varsa normal karşılanabilir.	4(%13,3)	26(%86,7)	-
Gecikmiş dil ve konuşma sahip çocuklar kelimeleri uygun bir şekilde bir araya getirip cümle kurmada güçlük yaşayabilirler.	29(%96,7)	1(%3,3)	-
2-2,5 yaşlarındaki çocuklar iki üç kelimeli cümleler üretebilirler.	28(%93,3)	2(%6,7)	-

Ebeveynlerin gecikmiş dil ve konuşma tanı ve değerlendirme süreci üzerine bilgi ve farkındalık düzeyi üzerine ankette yer alan sorulara verilen yanıtlar aşağıdaki tablo da belirtilmiştir.

Tablo 3. Ebeveynlerin gecikmiş dil ve konuşma tanı ve değerlendirme süreci üzerine bilgi ve farkındalık düzeyine ilişkin yöneltilen maddeler;

SORULAR	E	H	B
Konuşmaya başlama yaşı kalıtsaldır. Annenin ya da babanın konuşmaya başlama yaşı ile karşılaştırılmalıdır.	7(%23,3)	23(%76,7)	-
Çocuklar okula başlayana kadar dil ve konuşma üzerine değerlendirme yapılmaz.	3(%10)	27(%90)	-
Küçük yaşta dil ve konuşma terapisi alan çocuklar bu süreçten olumsuz etkilenirler.	-	30(%100)	-
0-3 yaş döneminde yapılan dil ve konuşma değerlendirmesi yanlış tanılamaya sebep oluşturabilir.	11(%37,9)	18(%62,1)	1
3 yaşını dolduran çocuk, isteklerini işaret ederek ya da tek sözcük düzeyinde ifade ediyorsa yeterlidir, terapi almadan beklemek gerekir.	-	30(%100)	-
Konuşmayan çocuklar, konuşmadıkları için dil gelişimi alanında değerlendirilemezler.	2(%6,9)	27(%93,1)	1
Gecikmiş konuşma için yapılan terapi, ağırlıklı olarak oral motor (dil-dudak vb.)egzersizleri içerir.	18(%64,3)	10(%35,7)	2
Gecikmiş dil ve konuşmadan şüphelenme durumunda en kısa zamanda alanında yetkin bir uzmandan destek alınması önemlidir.	30(%100)	-	-
Gecikmiş dil ve konuşma, çocuğun herhangi ek bir engele sahip olmaması durumunda gereken değerlendirme ve uzman desteği ile geçebilir ve azalır.	29(%96,7)	1(%3,3)	-
Belirli periyotlarda gelişim takibi amaçlı uzmanlar tarafından çocuklara değerlendirme testleri yaptırmak önemlidir.	29(%96,7)	1(%3,3)	-
Çocuğun konuşma bozukluğunun geçmesi için ilaç kullanması gerekir.	1(%3,4)	28(%96,6)	1

Yukarıda bulunan tabloda ailelerin tanı ve değerlendirme üzerine farkındalık ve bilgi düzeylerini incelemeyi amaçlayan maddeler yer almaktadır. Konuşmaya başlama yaşı kalıtsaldır maddesi üzerine ebeveynlerin %76,7'si hayır yanıtını vermektedir. Gecikmiş dil ve konuşmadan şüphelenme durumunda en kısa zamanda alanında yetkin bir uzman tarafından destek alınmasının önemi üzerine sorulan maddeye ebeveynlerin %100'ü evet yanıtını vermiştir. Bu maddeyi değerlendirme üzerine destekleyici 0-3 yaş döneminde yapılan dil ve konuşma değerlendirmesi yanlış tanılamaya sebep olabilir maddesine %62,1 hayır yanıtı verilirken %37,9 evet yanıtı, Konuşmayan çocuklar, konuşmadıkları için dil gelişimi alanında değerlendirilemezler maddesine %93,1 hayır yanıtını verirken, %6,9'u evet yanıtını vermişlerdir. Tedavi sürecine üzerine oluşturulan maddelerden Gecikmiş konuşma için yapılan terapi, ağırlıklı olarak oral motor (dil-dudak vb.) egzersizleri içerir maddesine konuşma bozuklukları tedavi sürecinde ilaç kullanılması gerekir maddesinde ailelerin %3,4'ü evet yanıtını verirken, %96,6'sı hayır yanıtını vermiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada ebeveynlerin erken çocukluk döneminde gecikmiş konuşmaya yönelik farkındalık ve görüşlerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Sonucunda da ebeveynlerin gecikmiş dile ve yönelik farkındalık düzeylerinin ve görüşlerinin yeterli düzeyde olmadığı gözlemlenmiştir. Ebeveynlere çalışma sunulduğunda ve gönüllü katılımları da istenildiğinde birkaçında kaçınma davranışı gözlemlenmiştir. Maddelere yanıt verirken çocukları ile geçirdikleri gelişimsel süreçleri tekrar hatırlamaya çalışan ve o süreçte gelişim takibinin yeterli düzeyde yapılmadığını fark ettikleri ebeveynler tarafından belirtilmiştir. Ülkemizde dil ve konuşma bozukluklarına ilişkin genel farkındalığı değerlendirmeyi hedefleyen çalışmalarda, katılımcıların genellikle kısıtlı bilgi düzeyine sahip olduklarına dair bulgular ortaya konulmuştur (Toğram, 2009).

Çocuklarda gelişim geriliklerini erkenden tanımak için, sosyal, bilişsel, fiziksel ve dil gelişimlerini belirli aralıklarla değerlendirmek son derece önemlidir. Erken tanı, potansiyel sorunların önceden belirlenmesini sağlayarak çocuğun karşılaşılabileceği çevresel ve biyolojik etmenlere karşı önlemler alınmasına olanak tanır. Ne yazık ki, birçok ebeveyn ya da sağlık uzmanı, çocuğun gelişim basamaklarında gerilik yaşadığını ancak çocuk iki yaşını geçtiğinde fark edebilmektedir. Bazı durumlarda, çocuğun yürüme, konuşma ya da okulda başarı gösterme konularında gelişim geriliği, normal kabul edilebilmektedir. Erken tanı ve tedavi ile bu sorunlar daha önce fark edilebilir ve müdahale edilebilir. Gelişim gerilikleri ile ilgili belirtileri zamanında değerlendirmek, çocuğun var olan potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için önemlidir. Erken dönemde yapılan müdahaleler, çocuğun gelişimini destekleyerek olumlu sonuçlar elde edilmesine katkı sağlar. Unutulmamalıdır ki, erken tanı ile çocukların yaşamsal becerilerini güçlendirmek ve olası sorunlara karşı etkili bir şekilde mücadele etmek mümkündür (Madan, 2015).

Bu doğrultuda yukarıdaki çalışmaya bakıldığında ebeveynlerin çocukları ile etkileşimi ve çocuklarının gelişim takipleri üzerine verdikleri yanıtları incelemek amacıyla sorulara verilen yanıtlar neticesinde çocukları ile etkileşimli vakit geçirdiğini paylaşan ebeveynlerin çoğunlukta olduğu gözlemlenirken, ebeveynler çocuklarının gelişimlerinde herhangi bir problem gözlemediklerinde bir uzman tarafında gelişim takibi yaptırmayı gerekli görmediklerini belirtmişlerdir.

Çalışma sürecinde ebeveynlere yöneltilen "Kız çocukları, erkek çocuklarına göre daha erken konuşmaktadır." "Erkekler daha geç konuşabilir. Bu yüzden gecikme varsa normal karşılanabilir." maddelerinde ebeveynlerin dil ve konuşma problemlerinin cinsiyet farklılığı oluşturup olmadığına yönelik farkındalıklarını belirlemek amaçlanmıştır. Ebeveynler kız çocuklarının daha erken konuşabileceğini belirtirken, erkek çocuklarının geç konuşmasının normal karşılanmadığını belirtmişlerdir.

Yapılan araştırmalar, dil ve konuşma problemlerinin erkek çocuklarda kızlara göre daha sık görüldüğüne işaret etmektedir. Ancak bu durum, erkeklerin konuşma becerilerini daha geç geliştirdiği anlamına gelmez. Bu nedenle, "Erkek çocuklar geç konuşur. Babası da geç konuşmuştu." gibi ifadeler, çocukların akademik ve sosyal açıdan olumsuz etkilenmelerine neden olabilir. Konuşma gelişimi, bireysel özelliklere, sosyal çevreye ve ailelerin eğitim seviyelerine bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Ancak normal gelişimde sapmalar yaşandığında, "bekle ve gör" yaklaşımı, çocuğun yaşatlarının gerisinde kalmasına yol açabilecek bir risk faktörü haline gelebilir. Bu nedenle, çocukların dil ve konuşma becerilerindeki gelişmeler dikkatlice izlenmeli ve gerektiğinde profesyonel yardım alınmalıdır (Uzun, 2016).

Ebeveynlerin çocuklarda dil gelişimi ve gecikmiş dil ve konuşma üzerine temel bilgi ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yöneltilen maddeler sonucunda iki dilli

eğitimin gecikmiş dil ve konuşmaya neden olabilir maddesinde evet ve hayır sonuçlarının birbirine olan yakınlıkları fark edilmektedir. Çocuğun çift dilli olması, toplumda yaygın olan yanlış inanışa rağmen, gecikmiş konuşma için bir risk faktörü olarak kabul edilmemektedir (Petitto La, 2002). Byers-Heinlein (2013) tarafından yapılan araştırmalara göre, çift dilli ve tek dilli çocukların dil becerileri açısından çeşitli açılardan karşılaştırıldığında belirgin bir farklılık bulunmamaktadır. Berk (2013) tarafından vurgulanan önemli bir nokta ise öğretmenlerin, pediatristlerin ve dil ve konuşma terapistlerinin, toplumda yaygın olan çift dillilik ile ilgili yanlış inançlar ile bilimsel temelli bilgilerin yer değiştirmesinde kilit bir rol oynaması gerektiğidir. Uksaş'ın 2014 yılında gerçekleştirdiği çalışmada, 405 çocuk üzerinde yapılan araştırmada, evde birden fazla dilin konuşulmasının dil ve konuşma gecikmelerine herhangi bir etkisi olmadığı belirtilmiştir (Uksaş, 2014).

Dijital teknoloji ile uzun süre vakit geçirme alışkanlığının dil ve konuşma becerisi üzerinde etkisi olup olmadığı üzerindeki farkındalığı belirlemek amacıyla sorulan maddeler değerlendirildiğinde ebeveynlerin tamamına yakını çocuklar üzerinde olumsuz etkilerinin bulunacağı yönünde görüşlerini belirtmişlerdir. 2017'de Özyurt ve Eliküçük tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, 24-72 ay aralığındaki gelişimsel dil gecikmesi yaşayan 88 çocuk, sağlıklı kontrol gruplarıyla karşılaştırılmıştır. Araştırma, haftalık televizyon izleme alışkanlıkları, TV dışında teknolojik aletlerle geçirilen zaman ve ebeveyn eşliğinde dijital teknolojik alet kullanma konularında gruplar arasında anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur (Özyurt, 2017). Uksaş'ın 2014 tarihli benzer bir çalışmasında ise günlük televizyon izleme süresinin, dil gecikmesi yaşayan ve yaşamayan çocuklar arasında anlamlı bir ayrım gösterdiği belirtilmiştir (Uksaş, 2014).

Çalışmada ebeveynlerin dil gecikmesini fark etme, müdahale etme ve tedavi sürecine izledikleri yöntemler üzerine odaklanılmıştır. Ebeveynlerin normal gelişim gösteren çocukların gelişim özellikleri ile gecikmiş dil bozukluğuna sahip çocuk gelişim özelliklerinin arasındaki karşılaştırmayı yapmakta zorlandıkları sonucuna varılmıştır fakat erken müdahalenin çocuğun gelişimine olan farkındalığa sahip oldukları görülmektedir. Ebeveynlerin büyük bir çoğunluğu gecikmiş dil ve konuşma bozukluğunun kendiliğinden geçebilecek bir olgu olmadığı görüşündedir. Çocuklardaki dil ve konuşma sorunlarının fark edilmesi ve müdahaleye başlanması genellikle geç olabilmektedir (Kayıra Sm, 2012). Kayıran ve ekibi, çocukların doktora yönlendirildiklerinde genellikle fiziksel muayeneler yapıldığını, ancak ebeveynlerin dil ve konuşma gecikmesi konusundaki endişeleri olmadıkça bu konuda bir değerlendirme yapılmadığını vurgulamışlardır. Araştırmaya göre, bazen aile bireylerinden birinin konuşma gecikmesi yaşaması durumunda, "zaten konuşurlar" yaklaşımının benimsendiğini belirtmişlerdir. Aynı çalışmada, dil ve konuşma problemlerinin genetik, duygusal, nöropsikiyatrik faktörlere veya belirsiz bir nedene bağlı olabileceği ifade edilmiştir. Dil ve konuşma gecikmesi şüphesi durumunda, pediatristlerin aile ile iletişim kurması ve gerektiğinde bir Dil ve Konuşma Terapisti'ne yönlendirme yapması önerilmiştir. Ek olarak, ülkemizde dil ve konuşma gecikmesinin görülme sıklığına dair bilimsel çalışmaların yetersiz olduğu vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aslan, H. (2019). 48-66 aylık çocuklarda dil gelişimi ve sosyal beceri ile ilişkili değişkenlerin araştırılması. *Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*. Ankara.
- Aşıcı M. (2004). *Çocuğum okuryazar oluyor*. İstanbul : Morpa Kültür Yayınları.
- Başal, H. (2019). Gelişim ve Psikoloji. P. D. BAŞAL içinde, *Nasıl Mutlu ve Başarılı Bir Çocuk Yetiştirebiliriz?* (s. 146-147). 6. Baskı Beta Yayınları.
- Bayhan, P. V. (2007). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Berk, L. (2006). Child Development. *United State: Pearson Education*.
- Berk, L. (2013). *Bebekler ve çocuklar*. (Çev. N. Işıkoğlu Erdoğan). Ankara: 7.Baskı Nobel Yayıncılık.
- Byers-Heinlein, K. F. (2013). The Development of associative word learning in monolingual and bilingual infants. *Bilingualism: Language and Cognition*, s. 16(1):198–205.
- Duff, D. v. (2018). Literacy As An Outcome Of Language Development And Its Impact Onchildren’s Psychosocial And Emotional Development. *Encyclopedia on Early Childhood Development*, s. 1-6.
- Ekici, Y. D. (2018, Şubat). Okul Öncesi Eğitime Devam Eden Çocukların İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 290-305.
- Ergin, B. (2012). 5-6 Yas Hızı Dil Gelişimi Aralığı İle Sosyal Kabul Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (*Yüksek Lisans Tezi*). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Kayiran SM, Ş. S. (2012). Approach To Speech And Language Delay İn Children From The Perspective Of Pediatrics. *Marmara Med*, s. 25(1):1-4.
- Kürkçüoğlu, B. Ü. (2010). *0-6 Yaş Arası Çocukların Temel Gelişimsel Özellikleri: Bilişsel Gelişim Ve Dil Gelişimi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Madan, R. (2015, Mayıs). 0-6 YAŞ Grubu Çocukların Gelişim Takipleri. Programı. *Hacettepe Üniversitesi Kültür Merkezi Poster Bildirisi*, s. PS007.
- Petitto LA, H. S. (2002). Evaluating Attributions Of Delay And Confusion İn Young Bilinguals: Special Insights From Infants Acquiring A Signed And An Oral Language. *Sign Language Studies*, s. 3(1):4–33.
- Toğram B, M. İ. (2009). Aileler, Öğretmenler ve Dil ve Konuşma Terapistlerinin Çocuklardaki Dil ve Konuşma Bozukluklarına Yönelik Tutum ve Bilgilerinin Değerlendirilmesi. *Ankara Univ Egit Bilim Fak Ozel Egit Dergisi*, s. 10(1): 71–85.
- Tümkiye, S. (2008). *Dil Gelişimi*, M. E. Deniz (Ed.). *Erken çocukluk döneminde gelişim içinde*. Ankara: Maya Akademi.
- Uksaş, E. (2014). Pendik İlçesinde 3-4 Yaş Arası Çocuklarda Konuşma Ve Dil Gecikmesi Prevalansı ve Olası Risk Faktörleri. İstanbul.
- Uzun, D. E. (2016, Aralık 18). *Çocuklarda Dil ve Konuşma Bozuklukları Nasıl Düzeltilebilir?* İstanbul Dil Ve Konuşma: <https://istanbuldilkonusma.com/2016/12/18/cocuklarda-dil-ve-konusma-bozukluklari-nasil-duzeltilebilir/> adresinden alınmıştır
- Yıldırım, A. Ş. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (9.Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.